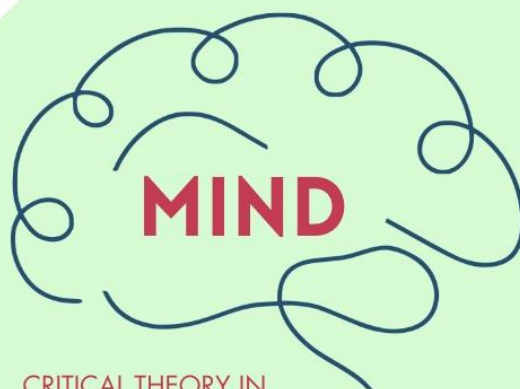

MIND modelis:

kritinio mąstymo ugdymo modeliavimas neformaliajame suaugusiųjų švietime

CRITICAL THEORY IN
ADULT EDUCATION PRACTICE:
EMPOWERMENT FOR CRITICAL ACTIONS

Co-funded by
the European Union

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein. Project number: 2023-1-LT01-KA220-ADU-000153426

Finansuojama Europos Sąjungos lėšomis. Tačiau išreiškiamas požiūris ar nuomonė yra tik autoriaus (-ių) ir nebūtinai atspindi Europos Sąjungos ar Europos švietimo ir kultūros vykdomosios įstaigos (EACEA) požiūrį ar nuomonę. Nei Europos Sąjunga, nei EACEA negali būti laikoma už juos atsakinga.

Šis intelektualinis produktas (IO3) sukurtas ir parengtas, įgyvendinant strateginės partnerystės projektą „MIND – Kritinė teorija suaugusiųjų švietimo praktikoje: Įkvėpimas veikti kritiškai“.

Dėkojame visiems partneriams už vertingą indėlį

Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacija, LT
 Šiuolaikinių didaktikų centras, LT
 Education Development Center, LV
 Latvian Adult Education Association, LV
 Academia de Studii Economice din București, RO
 Asociația Egomundi, RO
 Ustanova za obrazovanje odraslih Dante, HR
 Pucko otvoreno učilište Libar, HR

Autoriai: Arūnas Bėkšta, Vilija Lukošūnienė, Daiva Penkauskienė, Virgita Valiūnaitė, Sandra Kalniņa, Iveta Vērse, Sarmīte Pīlāte, Ingrida Muraškovska Daniela Dumitru, Ramona Richiteanu-Nastase, Georgiana Pascu, Elena Stancu, Petra Katana, Antonela Marjanušić, Josipa Martinović, Ivana Rosandić

Logotipą ir maketą sukūrė DANTE

© "Erasmus+" projektas „MIND – Kritinė teorija suaugusiųjų švietimo praktikoje: Įkvėpimas veikti kritiškai“.

Šis darbas licencijuojamas pagal Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 tarptautinę licenciją. Norėdami peržiūrėti šią licenciją, apsilankykite svetainėje <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/> arba rašykite adresu Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

2024 rugsėjis

Co-funded by
the European Union

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein. Project number: 2023-1-LT01-KA220-ADU-000153426

Turinys

Įvadas.....	4
Metodologinis pagrindas.....	4
MIND modelis.....	6
Bendras MIND modelio aprašymas.....	7
1 etapas: sužadinimas.....	7
2 etapas: ankstesnių žinių, patirties ir intuicijos kvestionavimas	7
3 etapas: suvokimas	8
4 etapas: refleksija ir metapažinimas	8
5 etapas: sprendimų priėmimas ir veiksmai.....	8
MIND modelio detalizavimas	9
MIND modelio privalumai ir galimi iššūkiai.....	11

Ivadas

Kritinio mąstymo ugdymo modeliavimas (toliau – MIND modelis) apima suaugusiųjų neformaliojo švietimo sritį ir yra skirtas mokytojams, lektoriams ir programų rengėjams, kurie nori ugdyti bei tobulinti besimokančių kritinio mąstymo įgūdžius. MIND modelis yra universalus, t.y. pritaikomas įvairaus amžiaus, etninės kilmės, socialinės padėties, išsilavinimo bei kitokiomis skirtybėmis bei unikaliomis savybėmis pasižymintiems besimokantiejiems. Mes, šio modelio kūrėjai, esame įsitikinę, kad jį galima pritaikyti ir formaliajam švietimui, nes filosofinė–metodologinė modeliavimo prieiga grįsta gausiais tyrimais apie tai, kaip suaugusieji geriausiai mokosi tiek formaliojo, tiek neformaliojo ugdymo kontekste.

Metodologinis pagrindas

Siekdama sukurti universalų MIND modelį, projekto komanda pirmiausia atliko sisteminę, mokslinę tarptautinės ir nacionalinės literatūros analizę (būtent kroatų, latvių, lietuvių, rumunų, latvių kalbomis). Analizė atskleidė, kad kritinio mąstymo ugdymui ir pačiai sąvokai neformaliojo suaugusiųjų švietimo kontekste trūksta mokslinio dėmesio. Kritinis mąstymas daugiau ar mažiau suprantamas vienodai visuose švietimo kontekstuose, o kritinio mąstymo įgūdžių bei nuostatų įvardijimas nežymiai įvairuoja. Tačiau požiūris į kritinio mąstymo ugdymą skiriasi. Išskyrėme 4 neformaliajam suaugusiųjų švietimui aktualias metodologines prieigas:

- **Pirmoji**, Brookfield prieiga, paremta kritine teorija ir pragmatizmu.
- **Antroji**, Garrison prieiga, paremta savarankišku mokymusi ir kritine teorija.
- **Trečioji**, Santos–Meneses, Pashchenko ir Mikhailovos prieiga, derinanti probleminį mokymąsi, savarankišką mokymąsi ir mokymąsi bendradarbiaujant; mokymąsi prisijungus internetu ir neprisijungus; sinchroninį ir asinchroninį mokymąsi.
- **Ketvirtoji**, Meredith ir Steele prieiga, grįsta socialiniu konstruktyvizmu ir pragmatizmu.

Visas keturias prieigas projekto komanda įvertino naudodama SSGG analizę. Kiekviena iš jų buvo įvertinta kaip turinti savų stipriųjų ir silpnųjų pusių, galimybių ir sunkumų. Todėl, siekiant patenkinti visus projekte dalyvaujančių partnerių poreikius ir išnaudoti turimas galimybes, buvo nuspręsta sukurti naują modelį, apjungiant skirtingas metodologines prieigas. Naujasis MIND modelis grindžiamas socialinio konstruktyvizmo, pragmatizmo ir kritinės teorijos teorijomis, kurios suteikia daug žinių ir įrodymų apie kritinio mąstymo ugdymą neformaliojo suaugusiųjų švietimo sistemoje.

Socialinis konstruktyvizmas svarbus, nes žinios ir jų taikymo patirtis įgyjama sąveikaujant su kitais ir būnant tarp kitų. Kritinis mąstymas yra ne tik individualus, bet ir socialus veiksmas, nes jis įgyjamas, plėtojamas ir praktikuojamas konkrečiame socialiniame kontekste.

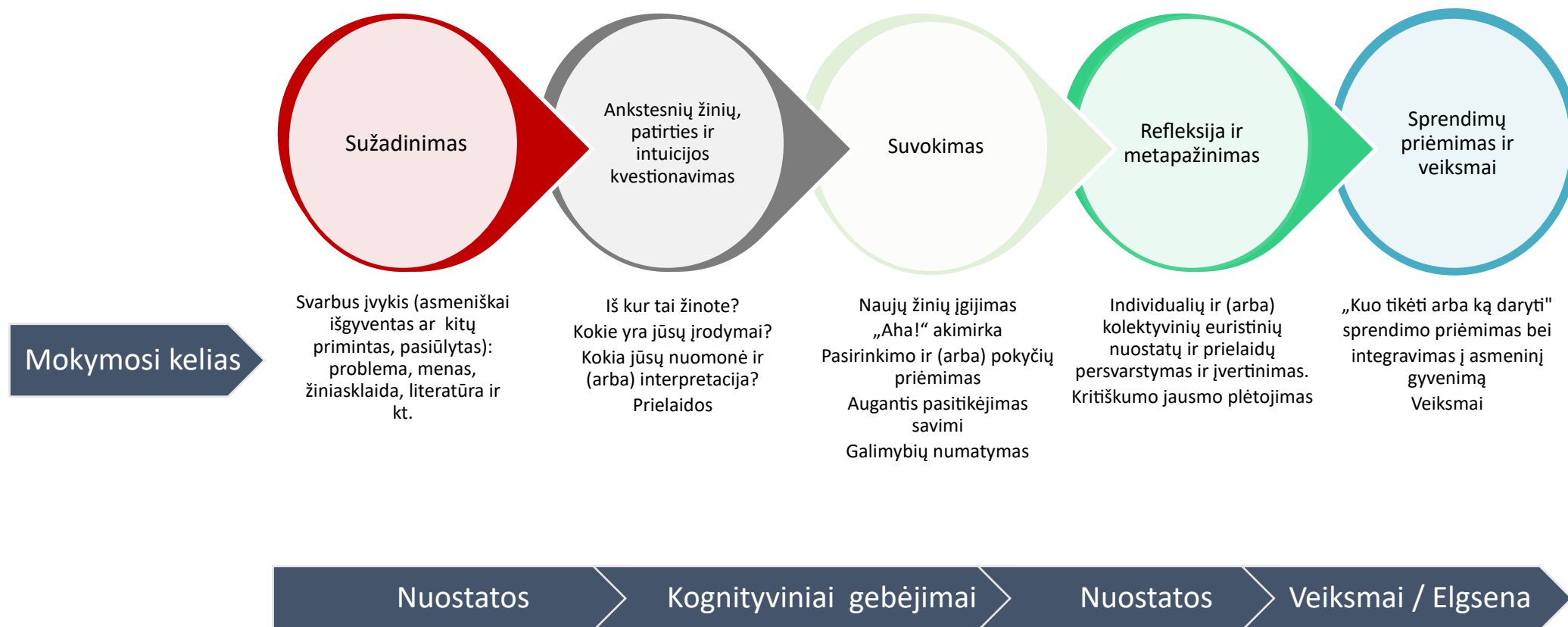
Kritinė teorija svarbi dėl savo siekio mesti iššūkį egzistuojančioms normoms, kovoti už tiesą, teisingumą, lygybę, o tai yra suaugusiųjų pareiga ir atsakomybė, todėl tai dera su neformaliojo suaugusiųjų švietimu ir, žinoma, su galimybėmis ugdyti kritinį mąstymą.

Pragmatizmas svarbus dėl savo eksperimentinio pobūdžio, praktinio požiūrio į problemų sprendimą, kuris yra galutinis kritinio mąstymo tikslas – pritaikyti žinias ir įgūdžius praktiniams veiksams.

Naujai sukurtas modelis vadinamas **MIND modeliu**, pagal projekto pavadinimo santrumpą.

MIND modelis

1 pav. MIND modelis (Kritinio mąstymo ugdymo neformaliojo suaugusiųjų švietimo sistemoje modelio struktūra)

Co-funded by
the European Union

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein. Project number: 2023-1-LT01-KA220-ADU-000153426

Bendras MIND modelio aprašymas

MIND modelis atspindi kritinio mąstymo ugdymo procesą, kuris yra visapusiškas, nuoseklus, ir tuo pačiu neuždaras ir neužbaigtas procesas, nes jis niekada nesibaigia, o jo išgyvenimo būdas gali skirtis priklausomai nuo situacijos.

Procesą sudaro 5 etapai, kurie yra glaudžiai susiję, tačiau gali būti praktikuojami ir patiriami atskirai.

1 etapas: sužadinimas

Tai etapas, kai besimokantysis susidomi idėja, klausimu, problema ir nori ją toliau tyrinėti, gilintis ir rasti atsakymus į savo klausimus. Sužadinimas yra dvejopas: reiškia susidomėjimą nauja tema ir ankstesnių žinių bei patirties „iššaukimą“, prisiminimą, atgaminimą. Sužadinimas gali pasireikšti būnant ne tik su kitais žmonėmis, bet ir su pačiu savimi. Pavyzdžiui, skaitant knygą, stebint aplinką, žiūrint televizijos programą ar filmą. Neformaliojo ugdymo kontekste, kai mokymasis vyksta tiesioginio ar nuotolinio kontakto būdu, stimulą, sužadinimą gali išprovokuoti ir mokytojas, lektorius, vadovaujantis mokymosi procesui.

Šiame mokymosi etape besimokantieji, dažniausiai remiamasi ankstesne asmenine, kolektyvine, profesine patirtimi.

2 etapas: ankstesnių žinių, patirties ir intuicijos kvestionavimas

Intuicija – tai sąmoninės arba nesąmoningos mintys ar išvados, kurios daro įtaką mūsų elgesiui, bet nėra pakankamai stiprios, kad pasiektų sąmonę. Todėl užduodamas klausimus „iš kur tai žinote?“, „kodėl tuo tikite?“, „ar yra kokių nors šio teiginio įrodymų?“, „kas Jums apie tai pasakė / pranešė?“, mokytojas gali pralaužti sąmonės barjerą ir pereiti prie kritinės analizės. Šį etapą galima vadinti sužadinimo pratęsimu. Jo metu, besimokantieji daro prielaidas apie klausimą, problemą, temą, idėją. Jie gali kelti hipotezes, spėlioti, prognozuoti, nebūtinai turėdami tvirtų įrodymų. Neformaliojo švietimo kontekste suaugusiųjų švietėjas, mokytojas ar lektorius palengvina kvestionavimo procesą, dalijimąsi asmeninėmis prielaidomis ir pirminėmis interpretacijomis.

Šiame etape kvestionuojamos esamos nuostatos ir „įjungiamas“ pažintinis mąstymas.

3 etapas: suvokimas

Šiame etape besimokantieji gilinasi į klausimą, problemą, temą, idėją, tyrinėja ją, gilinasi ir stengiasi ją suvokti, suprasti. Jo metu, remiantis naujais (arba patvirtintais) įrodymais, formuojasi tvirtesnės žinios ir įsitikinimai. Šiame etape gilinamasi į klausimus, išsikeltus anksčiau etapuose. Suvokimas randasi dirbant individualiai, savarankiškai arba grupėje – bendraujant ir bendradarbiaujant. Suaugusiųjų švietėjas, mokytojas, lektorius palengvina suvokimą ir naujos prasmės įgijimą tiek dirbant individualiai, tiek su grupe. Mokymasis gali vykti ir tiesioginės, ir nuotolinės, ar mišrios sąveikos būdu.

Šiame etape mokymosi strategijos ir metodai naudojami mąstymui aktyvinti, naujai prasmei įgyti, prielaidoms, hipotezėms, ankstesnėms interpretacijoms apie nagrinėjamą klausimą, problemą, temą patikrinti.

4 etapas: refleksija ir metapažinimas

Šiame etape apmąstomos ir permąstomos naujai įgytos žinios ir patirtis, tiek individuali, tiek kolektyvinė. Tai procesas, kurio metu asmeniniu ir grupės lygmeniu įvertinami ir iš naujo peržiūrimi anksčiau puoselėti įsitikinimai ir požiūriai. Suaugusiųjų švietėjas, mokytojas, lektorius valdo, moderuoja refleksijos procesą, nepaisant kur jis vykėtų – mokymosi klasėje, už kompiuterių ekranų, ar taikant mišraus mokymosi būdus.

Šiame etape susiformuoja nauji požiūriai ir (arba) persvarstomi, patikrinami ar patobulinami ankstesni. Metakognityvinės strategijos ir metodai naudojami apmąstymams ir metapažinimui aktyvinti. Suaugusieji besimokantieji ugdo ir stiprina kritinio mąstytojo gebėjimus.

5 etapas: sprendimų priėmimas ir veiksmai

Šiame etape integruojamos žinios, gerbėjimai, nuostatos, kurios pritaikomos praktikoje. Besimokantieji daro išvadą, „kuo tikėti ar ką daryti“, priima pagrįstus sprendimus ir užima aktyvią poziciją konkrečiu klausimu, imasi veiksmų asmeniniame, profesiniame ir socialiniame gyvenime.

Siekdami tapti kritiniais mąstytojais, suaugusieji besimokantieji veikia remdamiesi kritiškais sprendimais ir toliau kartkartėmis juos tikrina ir persvarsto esant svarbioms aplinkybėms, reikalaujančioms naujų idėjų, problemos sprendimų. Todėl šis modelis nors ir paremtas nuosekliomis procedūromis nėra uždaras – jį galima kartoti vėl ir vėl.

Kiekvienas etapas gali užtrukti skirtingą laiką, priklausomai nuo mokymosi aplinkos ir situacijos.

MIND modelio detalizavimas

KRITINIO MĄSTYMO UGDYMO ETAPAI	UGDOMOS KRITINIO MĄSTYMO NUOSTATOS IR GEBĖJIMAI	SUAUGUSIŲJŲ MOKYTOJO VAIDMUO	SUAUGUSIOJO BESIMOKANČIOJO VAIDMUO	INDIVIDUALAUS MOKYMOSI METODŲ PAVYZDŽIAI	GRUPINIO MOKYMOSI METODŲ PAVYZDŽIAI
1 etapas: sužadindimas	Nuostaba, smalsumas	Atviros mokymosi aplinkos kūrimas	Pasirengimas prisiminti ankstesnes žinias ir patirtį, jomis dalytis ir būti atviriems naujai galimai patirčiai.	Besimokantysis skaito knygą, dalyvauja renginyje ar pan., prisimena ankstesnę patirtį ir susieja ją su nauja / būsima patirtimi, taip sužadindamas smalsumą sužinoti daugiau.	Mokytojas skatina mąstyti apie svarbų klausimą, problemą, temą, idėją, o besimokantieji dalijasi savo mintimis, naudodami „minčių lietu“ ar pan.
2 etapas: ankstesnių žinių, patirties ir intuicijos kvestionavimas	Atvirumas, klausinėjimas, hipotezių kėlimas	Atviros mokymosi aplinkos kūrimas, klausimų kėlimas	Įsitraukimas į mąstymo ir mokymosi procesą keliant klausimus ir hipotezes, dalijimasis prielaidomis, rengimasis jas patikrinti.	Besimokantysis tyrinėja ankstesnę patirtį ir užduoda tokius klausimus: kaip, kada tai įvyko? Kaip tai susiję su naujuoju įvykiu? Koks buvo mano vaidmuo? Ką tuo metu galvojau? Kaip šis naujas įvykis, skaitymas, gali mane paveikti?	Mokytojas kviečia diskutuoti mažesnėje ar didesnėje grupėje, o besimokantieji sąveikauja naudodami tokius metodus, kaip „mąstyk–dalinkis poroje“, „minčių žemėlapis“ ir kt.
3 etapas: suvokimas	Analitiškumas, interpretavimas, aiškinimas, sisteminimas	Skatinimas, palaikymas, parama analizuojant ir tyrinėjant	Aktyvus įsitraukimas į mąstymo ir mokymosi procesą, naudojant savarankiško mokymosi ir (arba) mokymosi	Besimokantysis skaito knygą, naudodamasis aktyvaus mąstymo ir supratimo kontrolės metodais (pvz., I.N.S.E.R.T), dalyvauja renginyje,	Mokytojas pateikia instrukcijas ir rekomendacijas dėl analizės ir tyrinėjimo proceso, besimokantieji bendradarbiauja, naudodami tokius metodus kaip „debatai“,

KRITINIO MĄSTYMO UGDYMO ETAPAI	UGDOMOS KRITINIO MĄSTYMO NUOSTATOS IR GEBĖJIMAI	SUAUGUSIŲJŲ MOKYTOJO VAIDMUO	SUAUGUSIOJO BESIMOKANČIOJO VAIDMUO	INDIVIDUALAUS MOKYMOSI METODŲ PAVYZDŽIAI	GRUPINIO MOKYMOSI METODŲ PAVYZDŽIAI
			bendradarbiaujant strategijas.	naudodamas stebėjimo strategijas, pvz., „stebėk ir palygink“, ir kt.	„kampai“, „apskritasis stalas“ ir kt.
4 etapas: refleksija ir metapažinimas	Atvirumas, vertinimas, savireguliacija, intelektinė branda	Apmąstymo galimybių suteikimas, apmąstymo skatinimas	Atvirumas apmąstymams, dalijimuisi ir galimiems žinių, požiūrio, būsimų veiksmų pokyčiams.	Besimokantysis rašo dienoraštį, apmąstymų žurnalą, dalijasi apmąstymais žodžiu.	Mokytojas kviečia pasidalinti apmąstymais, naudodamas metodus „nebaigti sakiniai“, „paskutinis žodis priklauso man“ ir pan.
5 etapas: sprendimų priėmimas ir veiksmai	Savireguliacija, sprendimų priėmimas	Aktyvaus dalyvavimo kritinėje veikloje parėmimas	Aktyvus veikimas – požiūrio keitimas arba praktinis veiksmas.	Besimokantysis inicijuoja arba imasi aktyvių veiksmų socialiniame renginyje, viešoje kampanijoje, rašo kritinę apžvalgą ir pan.	Besimokantieji imasi naujo projekto, rengia programą, rašo peticiją, organizuoja socialinę kampaniją ir pan.

MIND modelio privalumai ir galimi iššūkiai

Šis modelis turi daug privalumų praktinio taikymo požiūriu.

Pirma, jį lengvai atpažįsta suaugusiųjų švietėjai ir mokytojai, kurie yra įpratę taikyti patirtinio mokymosi ir mokymosi bendradarbiaujant metodus.

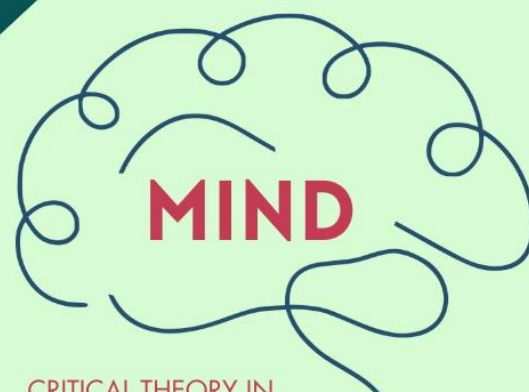
Antra, suaugusiųjų švietėjai paprastai savo mokymą grindžia ankstesnėmis besimokančiųjų žiniomis, atsižvelgdami į jų patirtį. Siūlomas modelis taip pat atitinka ir pripažįsta abiejų pusių – mokytojų ir besimokančiųjų – ankstesnių žinių ir patirties vertę. Ankstesnės žinios ir patirtis suteikia tvirtą pagrindą naujoms žinioms ir patirčiai, nes jas geriausiai galima įgyti ir įvertinti atsižvelgiant į tai, kas jau įgyta.

Trečia, siūlomas modelis suteikia besimokančiajam aktyvų vaidmenį, o mokytojui tenka pagalbininko vaidmuo. Tai labai įprasta neformaliajame suaugusiųjų švietime ir suaugusiųjų švietėjai yra prie to pripratę.

Pagrindinis iššūkis mokytojui yra tas, kad aktyvūs praktiniai veiksmai yra proceso pabaigoje, todėl prieš tai esančias veiklas reikia atlikti ramiai, nuosekliai ir gana lėtai. Šis procesas reikalauja daug kantrybės, tiriamojo ir analitinio darbo, kuriam turi būti pasirengę ir mokytojas, ir besimokantieji. Neformaliojo suaugusiųjų švietimo veikla labai dažnai grindžiama aktyviais praktiniais veiksmais, mažiau dėmesio skiriant mąstymo veiklai.

Todėl besiruošiantiems naudoti šį modelį, būtina:

- (1) gerai susipažinti su kritinio mąstymo sąvoka ir ugdymo galimybėmis;
- (2) turėti suaugusiųjų švietimo patirties ir praktikos;
- (3) išsamiai susipažinti su siūlomu kritinio mąstymo modeliu ir mokymo medžiaga; ir
- (4) dalyvauti siūlomuose mokymuose, kad galėtų pasirengti ugdyti bei plėtoti suaugusiųjų kritinį mąstymą pagal siūlomą programą ar (ir) įprastas savo programas jas papildant, patobulinant ar adaptuojant.

CRITICAL THEORY IN
ADULT EDUCATION PRACTICE:
EMPOWERMENT FOR CRITICAL ACTIONS

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein. Project number: 2023-1-LT01-KA220-ADU-000153426